

עם היטלר בבית הקפה

כשם שאנו כבר יודעים כיום כי לא כל הרכיבים מוליכות לרומא. כן תהיה זו הכללה גסה לטעון שכל התופעות שמנינו עד כה ברשימות אלה על גילויים פאשיסטיים בתרבות הישראלית מוליכות לפינחס שרה. אבל חלק מהרכיבים אכן מוליכות לרומא.

כשאנו פונים לשרה התופעה, להכריל משרה המשורר, המספר והאידיאלוגיה, אנתנו נוכחים לדעת שעיקרה של התופעה שרה הוא בכך שאי אפשר להבחין הבחנה חדה בין האידיאלוג לבין המספר והמשורר. וכמורמה ששרה עצמו לא היה רוצה בהבחנה כזאת. ועם זאת, כשם שאין מנוס מיתוח כשכבאים לנתח, אין גם מנוס מלהפריד בין הדברים: בין המשורר והמספר שהציב את תמרויו באחת מפסגותיה של היצירה הישראלית בתזמנו, לבין האידיאלוג שנחלתו משתרעת כמדומה בין גבעותיה של המגאלומניה, עמקי הבכא של החולי הנפשי, החמוקים הטופוגרפיים של הפורנוגרפיה והפאמפאס האינסופיים של הדרשן והמטיף הפנאטי, העושה מעשה כומר או מפקד שכר כפינחס. אם אכן צודק תומאס מאן, וכל אמן נטל שניים-שלושה קבין של שרלטאניות מתוך המלאי שירד לעולם — מותר לומר כי שרה זה המשחזר את גתה, הדרלרין, יעקב כהנא, ניטשה, כטהובן, שוברט ור' נחמן מברסלב לחודינית שאותה הוא מפנה כלפינו, הפרובינציאליים ושאינם-יודעים-לשואל, נטל הרבה יותר מן המידה הראויה, שלא לומר תישעה קבין.

מן הצד האחר, אפוא, החיים כמשל וחלק מהשירה (לא מסע דומה המקדם, שכולו אפיגוניט לא אצ'ג), ומן הצד השני הופט אמריקאני הירוד (הוא אינו מכיר לשון טענה: אצלו הכל — ידיעה) כי רב נחמן (מברסלב) לא זו בלבד שהוא גדול הסופרים העבריים בעת החדשה, אלא אחר מיוצריהם המופת בתולדות היצירה העולם, וכי הצצלת — אותה נערה אומללה שאת מיכתב-יהבוטר שלה הוציא לאור ואת שיגעונה טיפח — כתבה את מה ש, כבוא היום יובן... שהוא אחת היצירות המיסטיות הגדולות של זמננו. וכך, גם את מה שאינו יודע הוא יודע, באותו ביטחון ובאותה זקיפת-הקומה של מי שיוודע היטב, שגם אידיעה ניתן להפוך לכלי-נשק ראוי. אני לא הי בעולם של ליטורטורה, אני פשוט רוצה לנסות להבין משהו שאינו ניתן להבנה.

ואת זה שאינו ניתן להבנה, זה שהוא מעבר ללשון (אצלו: מעבר ל, אחיזה בשפה האנושית) הוא פורש לפנינו בשפתו האנושית עד מאוד, ידיעה אחר ידיעה, חורה אחר חורה, באותה סבי לנות אינסופית המאפינת מיסטיקאים אמיתיים ומטרפת את דעת קוראיהם. שהרי ככל שהדברים שהמיסטיקאים באים להשיח לנו עליהם הם יותר בלתי-ניתנים לביטוי בעיניהם, כן הם מאריכים לרבר עליהם (וכל מי שעיין איפעם בכתיבי סודנבורג או יעקב ביהמה או סאר פלאראן ודומיהם יעיד על כך), מסביר באור-רוח ומורה ידיעה.

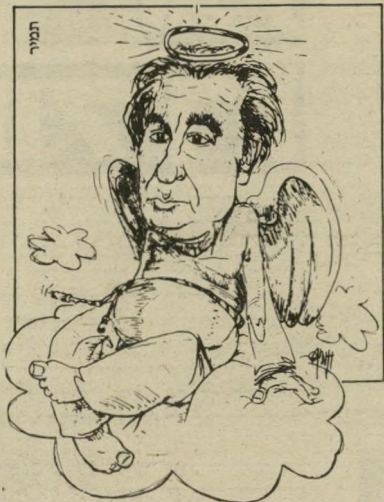
משהו קוסמי

וכך שרה מעיר ליוהנן הקדוש (כבר הערתי ליוהנן הקדוש), מסביר לאיוב, קוהלת, פסקל, אקאהארט, יעקב ביהמה, או אפילו פקאט, או אפילו כטהובן! — שהם לא מספיק הבינו עד כמה שאנחנו לא מבינים. בזמן הנותר הוא מחבר מסות תיאולוגיות גדולות ובאותה רוח ענווה המאפיינת רק גדולים שבגדלים הוא מוטר את הטקסט לעורך הסיפורי של הארץ, אברהם רמון, משתעה עימו "בבית-קפה" ואף — שימעו שמיים והאזינו ארץ! — משפיל ממרמזו כדי לומר לו לעורך, "בצחוק": אמרתי לו בצחוק: תשמע, אם נניח שמאיו שהיא סיבה ניוא לך פיתאום לא להדפיס את זה, אני אפילו לא אניד עפעף, כל זה, לא כלשון מחלצות, חלילה, כי אם — כמו התורה — בלשון בניאדם, שלא יאמר — לא כאחר האדם פניח שרה.

רק למראית עין, כמובן, שהרי כוחו של שרה בכך, שלא כוח אנשים כוחו, וגם אלינו, סביבתו, הסוציולוגית, אינו מפנה את אמרו (להוציא, אולי, כמה נערות גדולות ורואה חלל גדול, כל שבינינו), לא, אני לא מדבר אל איזושהי סביבה סוציולוגית, מדינת-ישראל או מה — אני מדבר על העולם, החלל, אל משהו קוסמי... אני פשוט מסתכל בעד החלון ורואה חלל גדול. (כל הציטוטים מריאיון ומדבריה-העורך בחוברת פרוזה 38:69-68). והקוסמונאוט המדבר אלינו (ובצעם) לא אלינו כי אם עלינו, יודע, הו כמה טוב הוא יודע, שכל השאר חלל, והוא נקי לגמרי מכל אלמנט סוציולוגי, פובליציסטי, ציי

בורי, וכי, עניינים פסיכולוגיים זה קישקושים, ואני לא אכנס לפיצ'באקס פסיכולוגיים או פסיכואנליטיים, ובכלל אין לו שום שגיזושיח עם, אספסוף יושבי בתי-קפה" (כשהוא יושב עם עורכו בבית-קפה זה כמובן דבר אחר לגמרי: החיים כמשל בלבד) וכי אין לו שום עניין ב,שמוקים ליברליים" ובערבוב ההומניסטי של אנשים שכותבים, בעיתונים בעד צדק, בעד ערכים, בעד הומניזם, בעד שלום, ויחד עם זה "מוציאים עינים וחמישה אלף לירות ומודיעים לך בעיתון אף הם אכלו ומה הם הכניסו והוציאו מהתחת (הוא מעודכן מאוד בפסכודונימים עיתוני איים, הקוסמונאוט הנקי לגמרי מכל אלמנט פובליציסטי" שלנו).

עד כאן כנגד, ועכשיו לבעד, ובכך, הוא, כלומר שרה, בעד מילחמה (אני בעד מילחמה, אין גם ברירה). ועוד הוא, "יכול להבין את הפרינציפ" של האינקוויזיטורים שחשבו שצריך לשרוף אנשים כופרים" ואף כי, "אני, אישית, אין לי צורך בזה". הוא, אישית, מעדיף, גיזענים, נאצים, אינקוויזיטורים, טרוויסטים, הכריגות האדומות" על פני מי שהולך סתם, לפטס את כרסו, ואומר שהעולם זה הבל, ואכול ושתה כי מחר נמות, ומדבר על הממשלה ומה שכתוב

פינחס שרה מדבר אל —

בעיתונים וכו' וכו', שהרי עם כל אלה האחרונים אין לו שום דבר משותף: במיפגש עימם חסר לו "הערך הרוחני".

אבל לעומת זאת:

אם הייתי יושב עם היטלר בבית-קפה בווינה (ראו-גסדאו: שרה שוב יושב בקפה) ושנינו היינו באותו גיל, אני הישב שהינינו מצליחים לקיים שיחה, אולי על ואגנר, אולי על ציור.

וכאותו ילד שפלט נפחה ליד שולחן האוכל החגיגי והוא מסתכל סביבו בגאווה לראות מה הרושם שעשה על סובביו, אין גם שרה יכול להתאפק והוא מעיר למראיינו: "שמתי לך את היטלר, עכשיו אפשר להכניס אותי ישר לבית הסוהר".

ואכן, הוא שם לו, שם לכולנו, עם היטלר — כן "אני מבין את היטלר", לעומת זאת, בשום אופן לא אוכל לשבת ולקיים שיחה עם מישהו שמדבר עברית, חי בתל-אביב, לכאורה קרוב, אבל הוא יגיד לך, תשמע, גיליתי מיסעדה שם בצפון, פצצה של סטייק".

כלומר: פצצה של היטלר — כן, פצצה של סטייק — לא, אחרי הכל: יש גבול!

הלטינית והתחת

זכותו של אדם, כמובן, לברור לו את ריעיו וריעי-ירושולחן, אבל ראו כמה נימים רקות ופחות רקות קושרות את התיאלוג הקוסמי שלנו רווקא עם אספסוף מפטמי הכרסים שנואי-נפש, קורם כל הסיגנון: "יבוא לך פיתאום", "פיצ'באקס פסיכולוגיים", "מבין את הפרינציפ", "פצצה של סטייק", "אוקיי, זה ככה", "זה מה שיש", הוציאו מהתחת, סוודנבורג לא היה מדבר כך.

כמעט נדמה שיש שני שדות, או שני מיני שדה: שדה-כור, לאספסוף, ושדה-בעל, לנערות נכבדות ולשוברט (יודע מה שקרה לשוברט. יודע מה שקרה לקיטס, לגיטשה), אבל זו רק טעות אופטית. שדה זה היושב עם היטלר בווינה ומשוחח עימו, אולי על ואגנר, אולי על ציור, ושדה היושב בבית-הקפה שלו כאן ומתעב את "הסמרטוטים התל-אביביים" — האם באלת אין ביניהם שום דבר משותף, וזולת זאת ששניהם

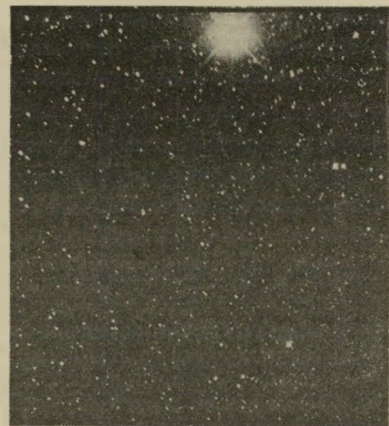
"יושבים על התחת" (אני מניח שגם בווינה המעטירה יושבים בבית-הקפה על התחת)?

בפיקחותו ובעורמתו כי רבה — ופינחס שרה הוא סופר פיקח וערום מאי-כמוהו — עושה שרה כמיטב יכולתו לטשטש את המכנה המשותף לו ול"אספסוף" התל-אביבי, אבל מעיין זהיר לא יתקשה לגלות אותו בשורות וביניהן, כגון בשעה שהתיאלוג שלנו מעיר למראיינו, ריצ'ארד פלאנק, כי, "אוי ואבוי לאן הגיעה התרבות של זמננו, שנותנים דוקטוראט (פלאנק הוא בעל תואר דוקטור לסיפרות אנגלית) לאדם שלא יודע לטינית אלמנטרית".

ואיזו לטינית יודע, דרך משל, שדה שלנו עצמו ומאיו גרמנית אלמנטרית הוא מתרגם את גתה? או קורא את ביהמה ואת מייסטר אקאהארט?

כמובן (למי שלא ניחש) בשפות האלמנטריות של מיודעני התל-אביבי, "המכנים והמוציא מן התחת", זה הניבט מן החלון אל החלל הגדול אבל זוכר עריין יהדיפה להתחשב עם שני עורכי עם עובד, ירוחם לוריא וא"ד שפיר מנותחם עדן, על שההינו לבקש להוציא מאחד מספריו "קטע קטן", על כך לא ייסלח להם כמובן לעולם, ובנקמנות מרושעת הוא מעיר, "שאחד מהעורכים האלה שיררו לחיי היה, לפי מה שסיפרו לי, הומוסקסואל, כלומר, זה מה שהוא עשה בחיים האחרים. ואני יודע עוד סיפורים עליו, כי סיפרה לי בחורה אחת שהוא בא אליה והוציא לעיניה את הזה שלו, והיא פרה בצחוק". הומוסקסואל — זה מה שהוא עשה בחיים האחרים. ומה עשה בהג"א, למשל? ועל מה, בעצם, צחקה הנערה למראה ה"זה" של עורך עם עובד? האם היה ה"זה" שלו באמת שונה כל-כך מן ה"זה" של אנשים אחרים, או מן ה"זה" של שרה?

לאחר סיפור קטן זה מן החיים (היומיומיים והבלתי-תיאלוגיים), כבר אין אנו מופתעים מן הדרון שבו הוא מסיים את חשבוננו עם שני המתים: "ועכשיו, כשאני גמרת אתם אחר אחר, דיקך. כך!"

— הקוסמוס

כיום הגבר ראה עוני — ושמה דיברי אלוהים חיים?

נאום הסופרמן הישראלי הגואה על גדותיו, המערדיף — מה הפלא! — גיזענים, נאצים, אינקוויזיטורים, וכן את הנערות הרבות שעליהן הוא כותב ואתו, אם לשפוט על פי ספר החבצלת, הוא גם משגל טורח למנות אחת-לאחת (הנהגה זאת הגברת שעליה כתבתי, או "השיר הוא בעצם מה שאחורי התיאלוגיה שלי עכשיו, אך מדובר כאן בכחורה אחרת לגמרי").

לא, ארשה לעצמי להעיר, מדובר כאן באותה הגברת, וזהו באמת כל מה שמסתתר כאן, מאחורי התיאלוגיה. וזהי כל התיאלוגיה על רגל אחת, ובזה מבקש אדם להשביע את רעבונם של אנשים צעירים התרים אחר מרדך רוחני בשימ מת מידבר הקאסטות והפולקלור (כולל רבי נחמן מברסלב) שלנו? וזהי ה"תיאלוגיה" שבעזרתה אנו אמורים להתמודד — אני מצטט את התיאוסוף רודולף שטיינר בתרגום, "אלמנטארי" מגרמנית — עם "הקדע שביני הידיעה והאמונה" המאיים על בן זמננו?

התיאלוגיה של פינחס שרה, מכאן — וזו של ר' אורי וזהו ר' מאיר כהנא, מכאן, האם זה כל מה שיש לתרבות הישראלית להציע בימינו? אולי לא, אבל אולי — אם לרבר בסיגנונו של רוד אכירן — אולי כן, ואם זו רמתו של המחנה הפאשיסטי שלנו — אולי אנו מגוימים מעט בסכנתו?

שוב: אולי, אולי כן, אבל אולי, בכל זאת, לא. נתן זך

עכשיו זה מחר

כשם שאין שום סיבה שלא לגנות את הראוי לגינוי, כך חובה לחלוק כבוד ויקר למה ולמי שראויים לו.

בימים אלה מלאו עשרים-וארבע שנים — כן, כמעט רבע-מאה כבר! — להופעתו של רומן שעורר בשעתו עניין רב, לא רק בשל סגולותיו הסיפוריות, ספר הביכורים של רחל איתן, ברקיע החמישי יצא לאור ב-1962 ונמכר עוד באותה שנה ביותר מ-50 אלף, ויש אף האומרים 70 אלף עותקים. פחות אמנם מנוצות של חיים באר או המאהב של א"ב יהושע, אבל מיספר מכובד לכל הדעות. חייה של מי שהייתה אז יפהפיה בשנות העשרים שלה, והייתה של אחרים מכני מישפחה וחוג מכריה ומקורביה, שימשו באותן שנים עניין מתמיד לעיתונות לענות בו, וגם השבועון שבו מתפרסמים דברים אלה נדרש להם. היה זה, כאמור, בימים שבהם היינו כולנו פחות צעירים ופחות יפים.

מאז חלפו השנים וברקיע החמישי כמעט נשתכח. המחברת, רחל איתן, נישאה לאורח יור, ירדה מן הארץ והיא מתגוררת מזה שנים רבות בניו-יורק, שם, בעיר גלותה, היספיקה להשלים עוד רומאן, שידה ושידות, שהופיע אף הוא בעברית, והשמועה אומרת כי רומאן שלישי מפריעה עתיד לראות אור (או חושך) בקרוב. בסך הכל, שני רומאנים וכתבייד בפרקוזמן של רבע-מאה, לא הרבה, בוודאי הרבה פחות מן הרומאן-לשנה, מחזה-לשנה, קובץ שירים-לשנה שנתיים בהם מפנקים (?) אותנו כמה מסופרינו המיקצועיים יותר, מים שקטים — ואיטיים — חוזרים עמוק.

בימים אלה גם נתפרסמה ידיעה קטנה לפיה הופיע עתה תרגומו של ברקיע החמישי לאנגלית. את התרגום עוד לא ראינו, כנ"ל לגבי תגובת הבקורת האמריקאית, אבל המקור העברי עוד כהישג ידנו או בספרייתנו (הפרטית או הציבורית).

חיים רופסים ושנירים

ברקיע החמישי הוא בלי ספק אחד הרומאנים המרשימים ביותר של רבע-המאה האחרונה בסיפרות הישראלית, וכאשר זוכרים כי בשנים שמאז זאת לאור הבשילו יצירתם ומוניטיהם (לפעמים יצירתם ולפעמים רק מוניטיהם ולעיתים רחוקות גם זה וגם זה) של א"ב יהושע, עמוס עוז, יצחק כהנא, יורם קניוק, יעקב שבתאי, עמליה כהנא-כרמון, דויד שחר, אהרון אפלפלד, שולמית לפיד, ואחרים — אין זה הישג מבוטל, על רקע ימי מלחמת-העולם השנייה, במעון שנור פילאנטרופי לילדים יוצאי משפחות הרוסות, נגול סיפורה של הילדה מאיה, בת לעסקן שמאלני רבי-פעלים וכבר-מעללים (המעללים בעיקר במיטה), זהו "רומאן חניכות", כהוראתו הגרמנית של המושג: ספר של מסה וניסיון, כשל, מצוקה וחבלי התבגרות בחיים שהם "נראים... פתאום רופסים ושנירים, מפחידים ותובעים חיסון". ספר עשיר בסצינות שלא יישכחו גם כעבור שנים, כגון תמונת בילבול הבנים: אם מקבלת לידיה בן שאינו בנה ואינו מזהה את אמו כדרך שהיא אינה מזהה את בר כטנה; וסופו המרמז-צחיק של אותו סיפור מעשה.

העושר הלשוני-המילולי של הספר ניכר מורגש בו היטב שרחל איתן היא בת דור הביניים, ברגל אחת היא עוד ניצבת בשלהי התקופה שידעה את הזו, את עושרו ואת המאניירות שלו, ברגל חטובה שניה היא ניצבת איתן — לא ברקיע החמישי, כי אם על קרקעה של המדינה בפועל, לא זו שברדך, הרי זה ספר של בני דור המדינה הרואים את הימים שלפני קום המדינה, את כל השנים ההן, בעיניים שעור מעטיקט יתקשו לגמרי על-ידי האכזבות, רומאן-כוכבה נפלא בקריית ספר של פרוזה שהאינפנטילי-עד-אורלסצנטי עדיין רב בה על הכשל והבוגר.

"החיים הם כמו כלים" שמע עצמו נואם, "צריך למלאם כשאנו עדיין מסוגלים להישפך מכלי אל כלי, כשאנחנו רכים, לפני שמקשות אותנו האכזבות, רע, מאור, ברתה, לחיות בכלים ריקים; מחר, ברתה..." היא תופפה בסוליתיה, נופפה כנגדו שתי אצבעות קצרות-רוח.

"מחר: רק לילדים חשוב מחר, כי הם רוצים לגדול! הגיע כבר מחר! — עכשיו זה מחר: אתה חושב שמחר בבוקר יהיה טוב לך מעכשיו בלילה גם לחברה קדישא תגיד עזוב אותי! — מחר..."

שלום ולהתראות, הילדה מאיה, בהצלחה עם התרגום האנגלי, רחל איתן, עכשיו זה מחר!

נ. קורא